

Utplånandet av demokratin

av Bengt-Åke Wennberg

Vår tids arbetslivs-
diskurser domine-
ras av en tankefigur
som Aristoteles
kallade **kremastitik**.

Denna har blivit
vår tids ideologi
och hindrar ef-
fektivt möjlig-
heterna att få gehör
för andra moraliska
och ideella argument

Jag har just avslutat läsningen av Masha Gessens bok "Mannen utan ansikte – Den osannolika upphöjelsen av Vladimir Putin." Det är en hemsk och upprörande bok. Vad jag nu efteråt har fångats av är emellertid inte vad som sägs om Putin – vilket förstås är förskräckande – utan att boken också är en symbolisk berättelse om demokratis undergång.

Boken beskriver hur två weberska organisatoriska tankesystem blandas samman och medför att människor som Putin med karaktärsdraget pleonexia kan ta sig fram och vinna framgång på andras bekostnad. Vi talar i vårt samhälle mycket om girighet men girigheten är relativt ofarlig. Pleonexia är farligare. Pleonexia är själva önskan att äga så mycket som möjligt – och helst av allt sådant som andra också sätter värde på. Det är ett "ha-begär". Pleonexia innebär att man driver sina egna intressen utan respekt för andras rättigheter och intressen. Vanligen också utan någon som helst tanke på det gemensamma bästa eller vanlig mänsklig medkänsla.

Weber ansåg att byråkratin skulle vara ett bålverk mot dessa tendenser. Problemet med byråkratin är emellertid att den utgår från tanken att

objektiva och opersonliga överväganden och resonemang skall omvandlas till regelverk som alla måste följa. Därmed skulle extremt egennyttiga handlingar och maktmissbruk förhindras. Vi vet i dag att någon sådan "objektiv" sanning och absolut moral som Weber såg framför sig inte existerar. Det problematiska med alla regelsystem och principlösningar är att de i grunden är amoraliska eftersom de utesluter "subjektet" och den autonoma människans överväganden. De skyddar därför inte mot pleonexia.

Teorier och regelsystem kan således formas så att de stödjer en mängd olika amoraliska handlingar och ideologiska system. Det enda som kan bryta missbruket är mänskligt omdöme och möjligheten till det som Michel Foucault kallade parrhesia – det vill säga modiga uttalanden där någon uttrycker sitt samvetes röst. Att på olika sätt kunna ifrågasätta argument och bevekelsegrunder för människors handlande är själva meningen med demokratin.

Men folkets röst kan också bli amoralisk och de demokratiska principerna manipuleras. Särskilt inom ramen för ett tankesystem som hyllar patrimonialism. Det vill säga att auktoritet och makt skall vila i händerna på en patron eller elit som i sin tur delar ut makten till underställda grupper. I den byråkratiska modellen balanserades denna makt genom "sakliga" överväganden av en elit med stort inflytande. Erfarenheten visar att denna princip fungerar dåligt om patrimonialismen är starkt förankrad i det existerande tankesystemet – vilket den faktiskt är också i Sverige.

Masha Gessen berättar exempelvis om hur demokratin i Ryssland från början av 1990-talet gång på gång saboterades och förhoppningarna grusades just genom denna sammanblandning. Man levde med patrimonialistiska traditioner men också i tron att demokratin kunde lyfta fram framgångsrika affärsmän som inte begränsades av en planekonomi och att detta skulle bringa välstånd. Det är sant att välståndet ökade men det har nu visat sig att detta, precis som i Kina, har skett till priset av uppkomsten av ett totalitärt och oligopolistiskt samhälle. Härskarna lärde sig det ekonomiska spelet vilket ledde till att ett fåtal – och med tiden, genom Putins utrensningar, allt färre – samvetlös ekonomiska makthavare styrde och ställde.

När ekot och Studio 1 rapporterade om "landgrabbing" i Sierra Leone med hjälp av svenska biståndspengar stod det plötsligt klart för mig att även vi i Sverige lever farligt. Vi är också drabbade av människor som har karaktärsdraget pleonexia – men kallar sig entreprenörer och "af-färsmän". Också vi blandar samman demokrati med ekonomi och byråkrati med patrimonialism.

Projektet i Sierra Leone handlade om att förvandla jordbruksmark – ägd av självständiga bönder – till mark för odling av sockerrör som kunde omvandlas till etanol. Det var ett för de aktuella entreprenörerna, synnerligen lönsamt projekt. För att få investeringsstöd utlovade man en stark ekonomisk tillväxt i området. Man övertygade den lokala regeringen om vikten av att naturresurser används för att öka exportintäkterna. Bönderna skulle, när de lämnat från sig kontrollen över sin jord, få jobb, sjukvård, utbildning och service som en följd av den ekonomiska utveckling som kunde förutses.

Av detta blev inget. Bönderna lever numera i misär och entreprenörerna rullar sig i pengar. Hur kunde detta hända? I bägge fallen – både när det gäller Putin och Sierra Leone-projektet – handlar det uppenbarligen om bedrägligt förfarande. I skydd av till synes godtagbara argument och löften som lät rimliga för de som gav grönt ljus för bistånd och rättigheter, tar mottagarna för sig av resurserna, lutar sig mot kontrakt och regelsystem som de själva formulerat och kan därefter sedan kraftigt sko sig på andras bekostnad utan att bekymra sig om de löften som gavs i början.

På samma sätt som Putin så använder man således ekonomiska argument om ett framtida välstånd för att neutralisera de regelsystem och den demokratiska ordning som skulle förhindra missbruk. Man lutar sig helt enkelt mot en ekonomisk teoribildning som är ofullständig och missvisande. Man tar därefter genvägar genom en djungel av byråkratiska argument som gör det omöjligt för andra att konfrontera deras faktiska oärlighet. Man har ju bara följt reglerna.

Man nämner inte att man helt enkelt utnyttjar sina positioner och sin ekonomiska makt till att ändra reglerna till sin fördel – vilket är en vanlig strategi i olika affärsuppställningar. När någon eller några på moraliska grunder ställer sig i vägen kan man snabbt konstatera att deras argument försämrar förutsättningarna för och lönsamheten av projektet.

Därmed kan man lätt marginalisera och utesluta dem ur samspelet. När det väl har hänt är det för sent och pengarna och verksamheten som sådan är för länge sedan inlemmade i olika finansiella system i vilka det inte går att ta hänsyn till moraliska och ideella argument. I dessa kretsar berömmar man ofta sig för att man INTE tar hänsyn till dessa argument.

Den svenske filosofen Martin Hägglund har tvärtemot sådana påståenden kunnat hävda att dessa är religiöst färgade och att vi skulle behöva konfrontera den med en annan och sekulär ideologi som Aristoteles kallade ekonomia och som bygger på etiska ställningstaganden grundade på vår gemensamma önskan att bevara och utveckla vår mänsklighet, våra institutioner och vår kultur och därmed också den jord vi är beroende av.

Referenser

Gessen M (2013): Mannen utan ansikte. Stockholm: Brombergs.

Hägglund M (2019): This life: secular faith and spiritual freedom. New York: Pantheon Books.